

ХОМИЧ В. В.,

аспірант відділу проблем цивільного,
трудоного та підприємницького права
(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України)

УДК 347.124

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ У ВІДНОСИНАХ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню судової практики, визначенню особливостей зловживання правом у відносинах банківського кредитування. Автором звертається увага на суб'єктний склад зловживання правом у відносинах банківського кредитування. Проаналізовано окремі випадки зловживання правом у зазначених відносинах. Зроблено висновок про необхідність внесення змін до чинного законодавства та узагальнення відповідної судової практики.

Ключові слова: зловживання цивільним правом, кредитний договір, банк, кредитодавець, позичальник.

Статья посвящена исследованию судебной практики, определению особенностей злоупотребления правом в отношениях банковского кредитования. Автор обращает внимание на субъектный состав злоупотребления правом в отношениях банковского кредитования. Проанализированы отдельные случаи злоупотребления правом в указанных отношениях. Сделан вывод о необходимости внесения изменений в действующее законодательство и обобщения соответствующей судебной практики.

Ключевые слова: злоупотребление гражданским правом, кредитный договор, банк, кредитор, заемщик.

The article investigates the judicial practice, the peculiarities of abuse of right in the relations of bank lending. The author paid attention to the parties of abuse of right in the relations of bank lending. The most popular aim of abuse of right by borrower was defined. It was analysed some cases of abuse of right in these relations. It was made conclusion about the need for changes to the current legislation and generalizing of relevant judicial practice.

Key words: abuse of law, loan agreement, bank, lender, borrower.

Вступ. Зловживання цивільним правом є об'єктом пильної уваги науковців. Зокрема, його дослідженням займалися такі цивілісти, як: Й. О. Покровський, М. М. Агарков, В. П. Грибанов, М. О. Стефанчук, Д. В. Горбась, О. С. Губар, М. І. Брагінський, О. В. Волков, О. О. Поротікова, с. Д. Радченко, І. В. Сазанова, О. Я. Курбатов та ін. Водночас окремі прояви зловживання правом в межах різних інститутів цивільного права є малодослідженими. Це ж стосується, власне, і зловживання правом у відносинах банківського кредитування.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є глибокий аналіз судової практики по зловживанню цивільним правом у відносинах банківського кредитування, виокремлення його (зловживання) особливостей.

Результати дослідження. Зловживанню цивільним правом у відносинах банківського кредитування властиві певні загальні ознаки, характерні для зловживання правом в ціло-

му. Зокрема, такими ознаками є його протиправність, винність, шкідливість. Водночас виникаючи у відносинах банківського кредитування, зловживання правом характеризуються й певними особливостями, які обумовлюються правовою природою вказаних відносин.

Відповідно до ст. 1054 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [1].

Зміст ст. 1054 ЦК України дозволяє звернути увагу на особливість суб'єктного складу зловживання правом у відносинах банківського кредитування. Зокрема, в першу чергу, суб'єктами зловживання правом тут виступатимуть кредитодавець (банк) або позичальник.

Так, у справі № 2610/13101/2012 ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до публічного акціонерного товариства Комерційного банку «Надра» про визнання протиправними дій та недійсним кредитного договору. Позивач пояснив, що при укладенні договору відповідачем були порушені ст. ст. 3, 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю», п. 13 ст. 1, п. 2, 3 ч. 4 ст. 11, ст. 10, 19, 22 Закону України «Про захист прав споживачів». Більше того, на думку позивача, відповідач зловжив його (позивача) правом, надавши йому кредит у валюті всупереч ст. 524, 533 ЦК України, ст. 35 Закону України «Про Національний банк України», що є підставою для визнання кредитного договору недійсним відповідно до ст. 203, 215 ЦК України. Суд у задоволенні позову відмовив повністю [2].

Аналізуючи зміст даного судового рішення, можна зазначити, що, очевидно, позивачеві невідомо, що при зловживанні правом особа зловживає своїми правами, а не правами інших осіб. Більше того, в даному випадку саме поведінка позивача може за певних умов кваліфікуватися як зловживання правом. Такими умовами у сукупності можуть бути:

1. наявність значного проміжку часу між укладенням кредитного договору та зверненням до суду з позовом про визнання його недійсним;
2. звернення позичальником до суду з позовом про визнання недійсним кредитного договору відбувається після пред'явлення кредитодавцем до позичальника позову про стягнення заборгованості за цим же кредитним договором;
3. факт сплати позичальником заборгованості за кредитним договором з моменту його укладення і протягом тривалого часу, що, за загальним правилом, свідчить про визнання особою умов договору.

Як висновок, тут суб'єктом зловживання правом є саме позичальник. Зловживання правом полягає у тому, що особа звертається до суду не з метою визнання недійсним договору на вказаних у позові підставах, а з прихованою ціллю – не сплачувати відсотки, неустойку.

Водночас, ч. 5 ст. 12 ЦК України встановлюється презумпція добросовісності здійснення цивільних прав. Тому суд застосовує міри відповідальності до особи виключно за умови доведення іншою стороною наявності у її діях всіх необхідних ознак зловживання правом.

Однак, варто зауважити, що з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання господарських зобов'язань» від 02.10.2012 р. [3] можливість зловживати позичальником правом шляхом подання позову про визнання недійсним кредитного договору дещо нівелюється. Так, відповідно до ст. 1057¹ ЦК України у разі визнання недійсним кредитного договору суд за заявою сторони в обов'язковому порядку застосовує наслідки недійсності правочину, передбачені частиною першою статті 216 цього Кодексу, та визначає грошову суму, яка має бути повернута кредитодавцю.

Таким чином, доповнення законодавцем ЦК України статтею 1057¹ є ефективним засобом боротьби з можливим зловживанням позичальником правом у відносинах банківського кредитування. Надання суду права визначати грошову суму, яка має бути повернута кредитодавцю, унеможливорює безкоштовне користування позичальником коштами за кредитним договором у випадку визнання недійсним кредитного договору, що було реальним раніше.

Водночас, виникає питання: чи не надасть ст. 1057¹ ЦК України можливість кредитор-давець зловживати правом? Гадаємо, що діюче законодавство надає банку достатню кількість законних засобів для стягнення кредиту, відсотків, пені, штрафів.

В іншій справі № 2-393/2010 р. суд частково задовольнив позов акціонерного банку «Київська Русь» до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за кредитним договором, а також позов ОСОБА_1 до акціонерного банку «Київська Русь» про визнання дій неправомірними, відшкодування шкоди, зменшення розміру стягнення та розірвання договору. Судом встановлено, що 11.08.2008 р. позивач і ОСОБА_1 уклали між собою кредитний договір та договір застави. 25 серпня 2008 р. ОСОБА_1 в ДТП пошкодив предмет застави, про що повідомив банк. 15 жовтня 2008 р. банком була проведена перевірка збереження заставного майна, яке знаходилось у ОСОБА_1. 31 жовтня 2009 р. банк без згоди власника відібрав у ОСОБА_1 автомобіль, як предмет застави, і зберігав його у себе. Тільки 25.01.2010 р. банк звернувся до суду з позовом про стягнення коштів та звернення стягнення на предмет застави, не прийнявши ніяких мір для своєчасної реалізації предмета застави, покриття ростучої заборгованості, що розцінюється судом як зловживання своїми правами з метою утворення великого боргу шляхом нарахування процентів та штрафних санкцій з метою власного збагачення та завдання шкоди клієнту [4].

Як бачимо із змісту вищенаведених судових рішень, суб'єктом зловживання правом у відносинах банківського кредитування може бути як кредитор-давець, так і позичальник. При цьому, численна та різноманітна судова практика у цих відносинах дає підстави зробити висновок про те, що здебільшого саме позичальник є особою, яка зловживає своїм правом.

В той же час виникає питання: чи є суб'єктами зловживання правом у відносинах банківського кредитування виключно кредитор-давець або позичальник, чи можливі й інші варіанти?

З цього приводу необхідно звернути увагу на те, що відповідно до ст. 546 ЦК України Виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком.

Найбільш поширеними способами забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором є неустойка, порука, застава.

За договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ст. 553 ЦК України).

В силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) (ст. 572 ЦК України).

Заставодавцем може бути боржник або третя особа (майновий поручитель). Заставодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій власник речі або особа, якій належить майнове право, передали річ або майнове право з правом їх застави (ч. 1, 2 ст. 583 ЦК України).

Отже, крім кредитодавця та позичальника, суб'єктами зловживання правом у відносинах банківського кредитування можуть також бути поручитель чи заставодавець.

Так, у справі № 2605/16543/12 ОСОБА_1 звернулася з позовом до публічного акціонерного товариства «Український інноваційний банк», треті особи – ОСОБА_2, ОСОБА_3, про визнання кредитного договору та договорів поруки недійсними. ОСОБА_2 – третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, – звернулася з позовом до публічного акціонерного товариства «Український інноваційний банк» про визнання недійсним договору поруки № 05/07/-02 від 22.02.2007 р. При цьому, ОСОБА_2 посилалась на те, що договір нею був укладений внаслідок помилки. Позивач, укладаючи зазначений договір, помилилася щодо природи правочину (разом з договором іпотеки уклала ще й договір поруки, не усвідомлюючи цього). Укладаючи, окрім договору поруки, ще й договір іпотеки, ОСОБА_2 бажала нести відповідальність виключно в межах вартості предмету іпотеки та

не погоджувалась нести відповідальність усім своїм майном за невиконання зобов'язань ОСОБА_1 за кредитним договором. Суд відмовив і ОСОБА_1, і ОСОБА_2 в задоволенні позовних вимог [5].

Як бачимо, у наведеному судовому рішенні поручитель, будучи одночасно і заставодавцем, бажаючи уникнути відповідальності всім своїм майном за невиконання зобов'язань ОСОБА_1 за кредитним договором, звернувся до суду з позовом про визнання недійсним договору поруки, укладеного внаслідок помилки.

Проаналізувавши чимало судових рішень можна з певністю стверджувати, що найбільш поширеними випадками зловживання правом у відносинах банківського кредитування є подання позовів до кредитодавця про визнання недійсними кредитних договорів, договорів поруки та застави. Зазначені позови можуть стосуватися як визнання недійсними договорів в цілому, так і їх окремих положень (наприклад, третейського застереження). Здійснення позичальником в даних випадках свого права на захист переслідує незаконну мету – не сплачувати заборгованість за кредитним договором. При цьому, дії правомочної особи, яка зловживає правом, досить часто маскуються під здійснення права на захист від зловживання з боку іншої особи (кредитодавця).

Водночас, необхідно звернути увагу на те, що суди не завжди правильно застосовують ч. 3 ст. 13 ЦК України.

Так, у справі № 2604/20705/12 за позовом Публічного акціонерного товариства «РОДОВІД БАНК» до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за кредитним договором суд дійшов висновку, що дії банку по стягненню неустойки, яка значно перевищує розмір завданних збитків, є зловживанням правом.

Зокрема, на думку суду, тлумачення ст. 13 Цивільного кодексу України дає підстави говорити про те, що під зловживанням правом слід розуміти не тільки дії, вчинені особою під час реалізації свого суб'єктивного права з винятковим наміром завдати шкоди іншій особі. Дії, вчинені особою під час реалізації свого суб'єктивного права з правомірними намірами, також слід розглядати як заборонене законодавством зловживання правом.

При цьому, у судовому рішенні міститься посилання на ч. 3 ст. 551 ЦК України, відповідно до якої розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

Як наслідок, суд, враховуючи, що позивач звернувся за захистом свого порушеного суб'єктивного права більше ніж через три роки, що призвело лише до збільшення розміру неустойки, розмір пені є значно високим по відношенню до розміру заборгованості за основним боргом, а також доволі високий ступінь виконання зобов'язання відповідачем та ненадання доказів завдання позивачу негативних наслідків через прострочення виконання зобов'язання, суд вбачає підстави для зменшення розміру пені за несвоєчасне погашення простроченої суми до 103 320,19 грн. [6].

Вважаємо, що визнання судом дій, вчинених особою під час реалізації свого суб'єктивного права з правомірними намірами, зловживанням правом є хибним. Ще В. П. Грибанов зазначав, що немає підстав говорити про зловживання правом в тих випадках, коли конкретні форми поведінки правомочної особи по здійсненню права, з реалізації дозволених їй законом можливостей повністю відповідають загальному типу поведінки, передбаченому законом, коли, відповідно, між змістом суб'єктивного права та його здійсненням немає розбіжностей. У такому випадку ми маємо справу з нормальним процесом реалізації права [7, с. 46].

Таким чином, дії банку не є зловживанням правом, оскільки позивач повністю діяв відповідно до змісту свого права та з єдиною правомірною метою – стягнення заборгованості за кредитним договором. Водночас, неустойка, безумовно, повинна бути зменшена. При цьому, підставою для такого зменшення є виключно п. 1 ч. 2 ст. 258, ч. 3 ст. 551 ЦК України.

Окрему категорію справ, пов'язаних із зловживанням правом, донедавна становили справи про визнання кредитних договорів, договорів застави, поруки неукладеними.

Так, ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до Публічного акціонерного товариства «ОТП Банк», третя особа ОСОБА_2, Товариство з обмеженою відповідальністю «ОТП Факто-

ринг Україна» про визнання кредитного договору неукладеним та зобов'язання вчинити певні дії (справа № 2601/22299/12). В обґрунтування позову позичальник зазначив, що відповідач вимагає від позивача повернення коштів, які останній отримав згідно умов Кредитного договору №ML-308/031/2008 від 22.02.2008 р. Водночас, ОСОБА_1 вказує, що вказаний кредитний договір оформлювався іншою особою, на підставі наданих позивачем та його дружиною, яка є третьою особою, документів. Разом з тим, особисто позивач грошові кошти не отримував, кредитний договір не підписував. Вказане, на його думку, свідчить про те, що між сторонами належно не погоджено істотні умови договору, що є підставою для визнання договору неукладеним [8].

Відмовляючи у задоволенні позову, суд у своєму рішенні зазначив, що відповідно до п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» судам роз'яснено, що вимога визнання правочину (договору) неукладеним не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених законом [9].

Дійсно, відповідно до ч. 1 ст. 16 ЦК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. У ч. 2 ст. 16 ЦК України перелічені окремі способи захисту цивільних прав та інтересів. При цьому, суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Як наслідок, оскільки особа скористалася способом захисту цивільних прав не передбаченим ні договором, ні чинним законодавством, то мова не може йти про зловживання цивільним правом, оскільки особа не має права на ці дії.

Висновки. Таким чином, аналіз судової практики по зловживанню цивільним правом у відносинах банківського кредитування дає підстави зробити висновок про те, що суди не завжди правильно застосовують ч. 3 ст. 13 ЦК України. Зокрема, дії, які не є зловживанням правом, такими визнаються і навпаки. Більше того, часом і правомірні дії правомочної особи визнаються судом зловживанням цивільним правом. Непоодинокі також випадки застосування ст. 13 ЦК України при наявності спеціальної норми, яка регулює певні цивільні відносини. Як наслідок, існує необхідність в узагальненні існуючої практики. При цьому, ті випадки зловживання правом у відносинах банківського кредитування, які є найбільш поширеними, мають бути мінімізовані шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Водночас зловживанню правом у відносинах банківського кредитування притаманні такі особливості як:

1. суб'єктом зловживання правом в цих відносинах може бути не лише кредитором чи позичальник, а також заставодавець чи поручитель;
2. більшість зловживань правом здійснюються позичальником, заставодавцем, поручителем і пов'язані з визнанням неукладеними кредитних договорів, недійсними договорів кредиту, застави, поруки в цілому чи окремих їх положень;
3. зловживанню правом позичальником, заставодавцем, поручителем зазвичай передують пред'явлення кредитором до позичальника позову про стягнення заборгованості за кредитним договором;
4. ціль зловживання правом позичальником – не сплачувати заборгованість за кредитним договором;
5. дії правомочної особи, яка зловживає правом, досить часто маскуються під здійснення права на захист від зловживання з боку іншої особи (кредитодавця).

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
2. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 10 жовтня 2012 року, винесене в справі № 2610/13101/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26365224>.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання господарських зобов'язань» від 2 жовтня 2012 року (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2012. – № 85. – Ст. 3429.

4. Рішення Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 29 липня 2010 року, винесено у справі № 2 – 393/2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10681870>.

5. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 19 листопада 2012 року, винесено у справі № 2605/16543/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27549978>.

6. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 29 листопада 2012 року, винесено в справі № 2604/20705/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27917423>.

7. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов. – М. : Статут, 2000. – 411 с.

8. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 14 жовтня 2014 року, винесено в справі № 2601/22299/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41217739>.

9. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>.

ЧЕХОВСЬКА Д. Р.,
студентка магістратури
юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ЦЮРА В. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 347.2/3

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО НА ПІДСТАВІ РІШЕННЯ СУДУ

Стаття присвячена проблемам законодавчого врегулювання державної реєстрації права власності на нерухоме майно на підставі рішень судів. Автором досліджені аспекти державної реєстрації прав власності на нерухоме майно на підставі рішення судів загальної юрисдикції, а також господарськими судами. У статті визначені невідповідності новим нормативно-правовим актам чинного законодавства у сфері державної реєстрації прав власності на нерухоме майно на підставі рішення суду.

Ключові слова: державна реєстрація, рішення суду, нерухоме майно, право власності, суд.

